УДК 378.147:376.011.3-056.264-051
DOI

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ЛОГОПЕДІВ ДО КОМПЛЕКСНОЇ ДІАГНОСТИКИ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ТА КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Суховієнко Наталія Анатоліївна,
кандидат педагогічних наук, логопед вищої категорії,
викладач кафедри початкової і спеціальної освіти,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
chrysantemum14@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0528-9494

Мета. У статті обґрунтовано теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів-логопедів до комплексної діагностики порушень мовленнєвого розвитку та консультативної діяльності як взаємопов'язаних складників професійної готовності фахівця спеціальної освіти. Актуальність дослідження зумовлена розбудовою мережі інклюзивно-ресурсних центрів, у діяльності яких комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку дитини та консультування батьків і педагогів визначені серед провідних функцій, зростанням кількості дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку, зокрема внаслідок стресогенних чинників воєнного часу, а також вимогами Стандарту вищої освіти за спеціальністю 016 Спеціальна освіта щодо здатності випускника здійснювати діагностико-аналітичну та консультативну діяльність. Було застосовано **методи** компаративістики, аналізу, систематизації, порівняння, які дозволили виділити ключові аспекти та систематизувати результати. **Результати.** Розкрито сутність комплексної діагностики порушень мовленнєвого розвитку як багатоетапного процесу, що ґрунтується на принципах комплексності, системності, розвитку, індивідуального та діяльнісного підходів і передбачає обстеження всіх компонентів мовленнєвої системи у взаємозв'язку з немовленнєвими функціями. Схарактеризовано зміст консультативної діяльності вчителя-логопеда у роботі з батьками, педагогами та фахівцями команди психолого-педагогічного супроводу. Уточнено структуру готовності майбутнього вчителя-логопеда до означених видів діяльності в єдності мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційно-діяльнісного, комунікативно-етичного та рефлексивного компонентів. **Висновки.** Обґрунтовано педагогічні умови та освітні технології підготовки: діагностичні практикуми, аналіз мовленнєвих карт і відеозаписів обстежень, кейс-метод, рольове моделювання консультативних бесід, практика на базі інклюзивно-ресурсних центрів і закладів освіти, професійне портфоліо. Окреслено перспективи подальших досліджень, які полягають в експериментальній перевірці ефективності обґрунтованої методики.

Ключові слова: *комплексна діагностика, порушення мовленнєвого розвитку, консультативна діяльність, майбутні вчителі-логопеди, професійна підготовка, спеціальна освіта, інклюзивно-ресурсний центр.*

PREPARING FUTURE SPEECH THERAPY TEACHERS FOR COMPREHENSIVE DIAGNOSTICS OF SPEECH DEVELOPMENT DISORDERS AND CONSULTATIVE ACTIVITY

Sukhoviienko Nataliia Anatolyivna,
PhD (Pedagogical Sciences), speech therapist of the highest category,
Lecturer, Department of Primary and Special Education,
Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy
chrysantemum14@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0528-9494

Purpose. The article substantiates the theoretical and methodological principles of training future speech therapist teachers for comprehensive diagnostics of speech development disorders and advisory activities as interrelated components of the professional readiness of a special education specialist. The relevance of the study is due to the development of a network of inclusive resource centers, in whose activities a comprehensive psychological and pedagogical assessment of child development and consulting for parents and teachers are identified among the leading functions, the increase in the number of children with speech development disorders, in particular as a result of the stress-provoking factors of wartime, as well as the requirements of the Higher Education Standard for the specialty 016 Special Education regarding the ability of a graduate to carry out diagnostic and analytical and advisory activities. **Methods** of comparability, analysis, systematization, comparison were applied, which allowed to highlight key aspects and systematize the results. **Results.** The essence of comprehensive diagnostics

of speech development disorders as a multi-stage process is revealed, which is based on the principles of complexity, systematicity, development, individual and activity approaches and involves the examination of all components of the speech system in relation to non-speech functions. The content of the consultative activity of a speech therapist teacher in working with parents, teachers and specialists of the psychological and pedagogical support team is characterized. The structure of the readiness of a future speech therapist teacher for the specified types of activity in the unity of motivational-value, cognitive, operational-activity, communicative-ethical and reflective components is specified. **Conclusions.** Pedagogical conditions and educational technologies of training are substantiated: diagnostic workshops, analysis of speech maps and video recordings of examinations, case method, role modeling of consultative conversations, practice on the basis of inclusive resource centers and educational institutions, professional portfolio. Prospects for further research are outlined, which consist in experimental verification of the effectiveness of the substantiated methodology.

Key words: *comprehensive diagnostics, speech development disorders, consultative activity, future speech therapy teachers, professional training, special education, inclusive resource centre.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Якість логопедичної допомоги дитині вирішальною мірою залежить від якості діагностики: саме повнота й точність визначення структури мовленнєвого порушення, його механізмів та збережених функцій зумовлюють обґрунтованість корекційної програми і, зрештою, її результативність. Сучасні реалії суттєво ускладнюють діагностичне завдання логопеда: зростає кількість дітей із комплексними, поєднаними порушеннями розвитку, у яких мовленнєві розлади переплітаються з особливостями пізнавальної, емоційно-вольової та комунікативної сфер; стресогенні чинники воєнного часу спричиняють специфічні зміни мовленнєвої активності дітей, які потребують кваліфікованого відмежування від власне патології мовлення. Водночас реформа системи підтримки осіб з особливими освітніми потребами інституціалізувала комплексний характер оцінювання: у діяльності інклюзивно-ресурсних центрів комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку дитини, зокрема її мовленнєвої сфери, здійснюється командою фахівців і слугує підставою для визначення освітньої траєкторії та надання підтримки (Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр, 2017).

Невід'ємним продовженням діагностичної роботи є консультативна діяльність: результати обстеження мають бути коректно, чітко й зрозуміло донесені до батьків, а рекомендації – до педагогів, які працюють із дитиною. Уміння вести консультативну бесіду, встановлювати партнерські стосунки з родиною, мотивувати її до участі в корекційному процесі сьогодні є не додатковою, а базовою професійною функцією вчителя-логопеда, закріпленою у кваліфікаційних вимогах та відображеною в компетентнісних положеннях Стандарту вищої освіти за спеціальністю 016 Спеціальна освіта, який передбачає здатність випускника здійснювати діагностико-аналітичну та консультативну діяльність (Стандарт вищої освіти України за спеціальністю 016 Спеціальна освіта, 2020). Утім, як засвідчує практика, саме діагностичні й консультативні вміння викликають найбільші труднощі у випускників-початківців, що актуалізує потребу в спеціальному науковому обґрунтуванні змісту й технологій відповідної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичні засади діагностики порушень мовленнєвого розвитку закладено у вітчизняній логопедії та логопсихології. Психолінгвістичний підхід до оцінювання мовленнєвого розвитку дитини, зокрема критерії його оцінювання на різних вікових етапах, розроблено Є. Соботович (Соботович, 2003). Науково-методичні основи обстеження всіх компонентів мовленнєвої системи за різних нозологій систематизовано в підручнику з логопедії за редакцією М. Шеремет (Логопедія, 2018). Психологічні особливості осіб із мовленнєвими порушеннями, знання яких є необхідною умовою коректної діагностики та консультування, висвітлено С. Коноплястою і Т. Сак (Конопляста, Сак, 2010). Особливості комунікативної діяльності дітей із системними порушеннями мовлення, що мають враховуватися під час комплексного обстеження, ґрунтовно досліджено І. Мартиненко (Мартиненко, 2016). Методичні засади розвитку мовлення дітей із порушеннями та відповідний діагностичний інструментарій представлено І. Марченко (Марченко, 2015). Теоретико-методичні основи консультативного напряму роботи логопеда розкрито у дослідженні В. Кисличенко, якою обґрунтовано логопедичний супровід сім'ї як системну допомогу родині, що виховує дитину з порушеннями мовлення, з виокремленням інформаційного, діагностичного, консультативного, теоретичного та практичного блоків такої роботи (Кисличенко, 2011). Практичні матеріали для консультування батьків дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку розроблено Ю. Рібцун (Рібцун, 2018). Нормативні засади комплексної оцінки розвитку дитини визначено Положенням про інклюзивно-ресурсний центр (Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр, 2017).

Попри ґрунтовне опрацювання методик логопедичного обстеження та окремих аспектів взаємодії логопеда з родиною, цілісна

методика підготовки майбутніх учителів-логопедів до комплексної діагностики порушень мовленнєвого розвитку у її сучасному розумінні – як командної, багатоетапної, функціонально орієнтованої оцінки – та до консультативної діяльності залишається недостатньо розробленою, а саме: не уточнено структуру відповідної готовності; не обґрунтовано взаємозв'язок діагностичної та консультативної складових у змісті підготовки; не систематизовано освітні технології формування консультативних умінь, які традиційно опановуються випускниками стихійно, уже в процесі самостійної професійної діяльності.

Мета статті – теоретично обґрунтувати зміст, педагогічні умови та освітні технології підготовки майбутніх учителів-логопедів до комплексної діагностики порушень мовленнєвого розвитку та консультативної діяльності.

Методи дослідження. Щоб досягти поставленої мети, було застосовано методи компаративістики, аналізу, систематизації, порівняння, які дозволили виділити ключові аспекти та систематизувати результати.

Результати дослідження. Комплексну діагностику розуміємо як багатоетапний процес всебічного вивчення мовленнєвої діяльності дитини у взаємозв'язку з її пізнавальним, моторним, емоційно-вольовим і комунікативним розвитком, що здійснюється з урахуванням даних медичного анамнезу та соціальної ситуації розвитку і має на меті визначення структури порушення, його механізмів, збережених функцій та потенційних можливостей дитини. Методологічними принципами такої діагностики є: принцип комплексності (участь фахівців різних профілів, урахування медичних, психологічних і педагогічних даних); принцип системності (обстеження всіх компонентів мовленнєвої системи – звуковимови, фонематичних процесів, лексики, граматики, зв'язного мовлення, писемного мовлення – у їх взаємозв'язках); принцип розвитку (аналіз порушення в динаміці вікового розвитку, виявлення первинного дефекту та вторинних нашарувань); принцип діяльнісного підходу (вивчення мовлення в різних видах діяльності дитини); принцип індивідуального підходу (урахування віку, психофізичних особливостей, актуального стану дитини). Психолінгвістичним підґрунтям оцінювання слугують розроблені Є. Соботович критерії мовленнєвого розвитку дитини на різних вікових етапах, які дають змогу співвідносити виявлені особливості з віковими нормативами й розмежовувати темпові варіанти розвитку та патологію (Соботович, 2003).

Процедурно комплексна діагностика розгортається як послідовність етапів: орієнтовний (збір анамнезу, бесіда з батьками, первинне спостереження), диференційний (відмежування мовленнєвого порушення від подібних станів іншої природи), поглиблений (детальне обстеження компонентів мовленнєвої системи та пов'язаних із мовленням психічних функцій) і динамічний (відстеження змін у процесі корекційної роботи, уточнення висновку). Результати фіксуються в мовленнєвій карті й узагальнюються в логопедичному висновку, який має відображати не лише кваліфікацію порушення, а й його механізм, ступінь тяжкості, збережені ланки та рекомендації. Принципово важливо готувати студентів до розуміння місця логопедичного обстеження в комплексній психолого-педагогічній оцінці розвитку дитини, яку проводить команда фахівців інклюзивно-ресурсного центру за напрямами фізичного, мовленнєвого, когнітивного, емоційно-вольового розвитку та освітньої діяльності (Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр, 2017). Логопед має вміти працювати в команді, узгоджувати власні дані з результатами колег і формулювати висновок у термінах освітніх потреб дитини.

Консультативну діяльність розглядаємо як цілеспрямовану професійну взаємодію логопеда з батьками, педагогами та іншими учасниками супроводу, що має на меті роз'яснення природи мовленнєвого порушення дитини, формування адекватного ставлення до нього, навчання дорослих стратегій підтримки мовленнєвого розвитку та узгодження спільних дій. У роботі з батьками провідними завданнями є коректне повідомлення результатів діагностики, психологічна підтримка родини, подолання типових неконструктивних реакцій (заперечення проблеми або, навпаки, її катастрофізації), формування реалістичних очікувань та залучення батьків до корекційного процесу як партнерів; ефективність такої роботи забезпечується системним логопедичним супроводом сім'ї, зміст якого, за В. Кисличенко, охоплює інформаційний, діагностичний, консультативний, теоретичний і практичний блоки (Кисличенко, 2011). У роботі з педагогами консультування спрямоване на адаптацію освітнього процесу до потреб дитини, попередження вторинних труднощів у навчанні та соціалізації. Успішність консультативної взаємодії визначається володінням техніками активного слухання, конструктивного зворотного зв'язку, доступного пояснення фахової інформації без надміру термінології, а також дотриманням етичних вимог: конфіденційності, поваги до родини, безоцінності суджень. Ураховуючи доведені І. Мартиненко особливості комунікативної діяльності дітей із системними порушеннями мовлення та їхніх найближчих дорослих (Мартиненко, 2016), логопед має вибудовувати консультування як тривалий процес супроводу, а не одноразовий акт передавання рекомендацій.

Готовність до комплексної діагностики та консультативної діяльності визначаємо як

інтегративну професійно-особистісну якість, що поєднує ціннісне ставлення до дитини та її родини, систему спеціальних знань і здатність застосовувати їх у діагностичній та консультативній взаємодії. У її структурі виокремлюємо: мотиваційно-ціннісний компонент (усвідомлення значущості якісної діагностики й партнерства з родиною, гуманістичні установки); когнітивний компонент (знання закономірностей мовленнєвого онтогенезу й дизонтогенезу, методик обстеження, психології сім'ї дитини з порушеннями мовлення, нормативних засад комплексної оцінки); операційно-діяльнісний компонент (діагностичні вміння – від збору анамнезу до формулювання висновку – та консультативні вміння ведення бесіди, надання рекомендацій, навчання батьків); комунікативно-етичний компонент (культура професійного спілкування, емпатія, дотримання конфіденційності та деонтологічних норм); рефлексивний компонент (самоаналіз власних діагностичних рішень і консультативних дій, усвідомлення меж компетентності).

Аналіз результатів дослідження. Ефективність формування означеної готовності забезпечують такі педагогічні умови: 1) інтеграція діагностичного й консультативного змісту в межах логопедичних дисциплін та практик як взаємопов'язаних складників єдиного професійного циклу «діагностика – висновок – консультування – супровід»; 2) практико орієнтований характер навчання з опорою на реальні протоколи, мовленнєві карти та випадки з практики; 3) поетапне ускладнення професійних завдань – від аналізу готових матеріалів до самостійного проведення обстеження й консультації під супервізією; 4) створення рефлексивного середовища, у якому помилка розглядається як ресурс професійного розвитку. Реалізації цих умов слугує комплекс технологій. Діагностичні практикуми передбачають відпрацювання процедур обстеження кожного компонента мовленнєвої системи на діагностичному матеріалі з подальшим груповим аналізом. Аналіз заповнених мовленнєвих карт і відеозаписів обстежень формує вміння інтерпретувати дані та помічати діагностично значущі деталі. Кейс-метод ставить студента в ситуацію ухвалення діагностичного рішення за умов неповної чи суперечливої інформації. Рольове моделювання консультативних бесід (повідомлення результатів діагностики, відповіді на складні запитання батьків, робота із запереченням проблеми) з подальшим аналізом дозволяє в безпечних умовах сформувати консультативні й комунікативно-етичні вміння. Розроблення консультаційних матеріалів для батьків (пам'яток, рекомендацій, добірок ігор) поєднує фахову та просвітницьку складові. Завершальним етапом є практика на базі інклюзивно-ресурсних центрів, закладів дошкільної та загальної середньої освіти, де студенти беруть участь у реальних обстеженнях і консультаціях під керівництвом досвідчених фахівців. Накопичувальним засобом оцінювання слугує професійне портфоліо.

Висновки. Комплексна діагностика порушень мовленнєвого розвитку та консультативна діяльність є взаємопов'язаними складниками професійної діяльності сучасного вчителя-логопеда, значущість яких посилюється в умовах розбудови інклюзивної освіти та функціонування інклюзивно-ресурсних центрів. Комплексну діагностику схарактеризовано як багатоетапний процес всебічного вивчення мовленнєвої діяльності дитини на засадах принципів комплексності, системності, розвитку, діяльнісного та індивідуального підходів; консультативну діяльність – як цілеспрямовану взаємодію логопеда з батьками й педагогами, що забезпечує перетворення результатів діагностики на узгоджену програму підтримки дитини. Готовність майбутнього вчителя-логопеда до цих видів діяльності визначено як інтегративну якість у єдності мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційно-діяльнісного, комунікативно-етичного та рефлексивного компонентів. Її формування забезпечують інтеграція діагностичного й консультативного змісту підготовки, практико орієнтоване навчання з поетапним ускладненням завдань і рефлексивне освітнє середовище, а також комплекс технологій, таких як: діагностичні практикуми, аналіз мовленнєвих карт і відеозаписів, кейс-метод, рольове моделювання консультативних бесід, практика на базі інклюзивно-ресурсних центрів, професійне портфоліо. Перспективи подальших досліджень убачаємо в експериментальній перевірці ефективності обґрунтованої методики та в розробленні діагностичного інструментарію оцінювання консультативної компетентності випускників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кисличенко В. А. Логопедичний супровід сім'ї, в якій виховується дитина з порушеннями мовлення : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2011. 20 с.

2. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія : навч. посіб. / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Знання, 2010. 293 с.

3. Логопедія : підручник / М. К. Шеремет, В. В. Тарасун, С. Ю. Конопляста, В. О. Кондратенко, Н. В. Чередніченко ; за ред. М. К. Шеремет. 5-те вид., переробл. та доповн. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2018. 856 с.

4. Мартиненко І. В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення : монографія. Київ : ДІА, 2016. 304 с.

5. Марченко І. С. Спеціальна методика розвитку мовлення : навч. посіб. для студентів пед. ВНЗ. Київ : Слово, 2015. 307 с.

6. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр : постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 545 (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-п (дата звернення: 15.07.2026).

7. Рібцун Ю. В. Дитина з порушеннями мовленнєвого розвитку. Харків : Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с. (Інклюзивне навчання).

8. Соботович Є. Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. *Дефектологія.* 2003. № 2. С. 2–7.

9. Стандарт вищої освіти України за спеціальністю 016 Спеціальна освіта галузі знань 01 Освіта/Педагогіка для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 16.06.2020 № 799 (зі змінами). URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/016-Spets.osvita-bakalavr.28.07.pdf (дата звернення: 07.07.2026).

REFERENCES:

1. Kyslychenko, V. A. (2011). *Lohopedychnyi suprovid simi, v yakii vykhovuietsia dytyna z porushenniamy movlennia [Speech therapy support of a family raising a child with speech disorders]* : avtoref. dys. … kand. ped. nauk : 13.00.03. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].

2. Konopliasta, S. Yu., & Sak, T. V. (2010). *Lohopsykholohiia [Logopsychology] :* navch. posib. / za red. M. K. Sheremet. Kyiv : Znannia. 293 s. [in Ukrainian].

3. Sheremet, M. K., Tarasun, V. V., Konopliasta, S. Yu., Kondratenko, V. O., & Cherednichenko, N. V. (2018). *Lohopediia [Speech therapy]* : pidruchnyk / za red. M. K. Sheremet. 5-te vyd., pererobl. ta dopovn. Kyiv : Vydavnychyi Dim «Slovo». 856 s. [in Ukrainian].

4. Martynenko, I. V. (2016). *Osoblyvosti komunikatyvnoi diialnosti ditei starshoho doshkilnoho viku z systemnymy porushenniamy movlennia [Peculiarities of communicative activity of senior preschool children with systemic speech disorders]* : monohrafiia. Kyiv : DIA. 304 s. [in Ukrainian].

5. Marchenko, I. S. (2015). *Spetsialna metodyka rozvytku movlennia [Special methodology of speech development] :* navch. posib. dlia studentiv ped. VNZ. Kyiv : Slovo. 307 s. [in Ukrainian].

6. *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro inkliuzyvno-resursnyi tsentr [On approval of the Regulation on the inclusive resource centre]* : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.07.2017 № 545 (zi zminamy). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-п [in Ukrainian].

7. Ribtsun, Yu. V. (2018). *Dytyna z porushenniamy movlennievoho rozvytku [A child with speech development disorders].* Kharkiv : Vyd-vo «Ranok», VH «Kenhuru». 40 s. [in Ukrainian].

8. Sobotovych, Ye. F. (2003). *Kryterii otsiniuvannia movlennievoho rozvytku dytyny (u yoho leksychnii lantsi) na riznykh vikovykh etapakh [Criteria for assessing a child's speech development (in its lexical link) at different age stages].* Defektolohiia, 2, 2–7 [in Ukrainian].

9. *Standart vyshchoi osvity Ukrainy za spetsialnistiu 016 Spetsialna osvita haluzi znan 01 Osvita/Pedahohika dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity [Higher Education Standard of Ukraine in speciality 016 Special Education for the first (bachelor's) level of higher education]* : zatverdzheno nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 16.06.2020 № 799 (zi zminamy). URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/016-Spets.osvita-bakalavr.28.07.pdf [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 03.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: